

Suomen kielioppien käsitys indikatiivin tempuksista ja niiden käytöstä.¹

Kun lukee 16. tai 17. vuosisadalla kirjoitettua suomea, huomaa, että verbin aikamuotojen käyttö monessa kohdin poikkeaa nykyisestä. Tässäkin suhteessa tapahtuu kielessä muuttumista ja kehittymistä. Osa

¹ Esitetty pääkohdittain lectio præcursoriana Turun yliopistossa 20. 7. 1949.

näistä muutoksista tulee näkyviin jo niissä melko ylimalkaisissa tiedoissa ja ohjeissa, jotka sisältyvät eri aikoina kirjoitettuihin suomen kielioppeihin. Toisaalta kielenkäytön yleinen vakiintumattomuus aiheuttaa eroja samanaikaisissakin kielioppeissa. Olisi kuitenkin erehdys luulla, että kaikilla kielioppien välisillä eroavuuksilla olisi vastineensa kielenkäytössä, sillä jo ne suuret vaikeudet, joita oikean ja täsmällisen esityksen antaminen tempusten käytöstä tuottaa, ovat syynä moniin silmäänpistäviinkin eroihin. Suomen kielioppi on 300-vuotisen historiansa aikana läpikäynyt pitkän kehityksen kohti oikeampaa käsitystä ja selkeämpää esitystä näistä kieliopin ehkä vaikeimpiin kuuluvista kysymyksistä. Ensimmäinen painettu suomen kielioppi, *ESKIL PETRAEUKSEN* laatima *Linguae Finnicæ brevis institutio*, ilmestyi v. 1649.¹

Kaikki kielioppimme jo *Petraeuksesta* alkaen ovat yksimielisiä siitä, että puhujan nykyhetkenä jatkuva tai tapahtuva tekeminen ilmaistaan sillä tempuksella, josta käytämme latinalaista nimeä *presens*. Vanhimmat kieliopit tuovat tämän seikan ilmi vain esimerkkien avulla. Ensimmäinen, joka on pukenut sen jonkinlaisen määritelmän muotoon, on saksankielisen suomen kieliopin (*Finnische Sprachlehre für Finnen und Nicht-Finnen*, St. Petersburg 1816) tekijä *JOHANN STRAHLMANN*. Hän sanoo *presensin* osoittavan: »was eben geschiehet» (§ 76). Hiukan täsmällisempi on *M. W. WIKSTRÖMIN* määrittely: »det *nu* närvarande» (*Försök till en Finsk Grammatika*, Wasa 1832, s. 17).

Presensin muut merkitystehtävät eivät ole olleet kieliopintekijöille yhtä itsestään selviä. Siihen, että tämä tempus voi myös ilmaista toistuvaa tekemistä, kiinnittää ensi kerran huomiota *E. N. SETÄLÄ*, joka lauseoppinsa ensimmäisessä painoksessa (*Suomen kielen lauseoppi*, Helsinki 1880, § 53 a) sanoo: »*Presens* ilmoittaa kestävän tekemisen nykyisessä

¹ *HENRICUS CRUGERUKSEN* kirjoittama painamatta jäänyt kielioppi lienee valmistunut vielä aikaisemmin, mutta se on hävinnyt, eikä siitä säilyneissä tiedoissa ole mitään aiheemme kannalta mielenkiintoista. Tästä kieliopista on *JULIUS MARK* äskettäin julkaissut perinpohjaisen tutkimuksen (*FUF XXX* ss. 55—146), päälähteenään *ERIK PONTOPPIDANIN* tanskan kieliopin (*Grammatica Danica*, Hauniæ 1668) sisältämät tiedot. — On mahdollista, että ensimmäinen suomen kielioppi on syntynyt vielä aikaisemmin. Tiedetään nim. *Ulvilassa* syntyneen *OLAUS SONDERGELTEUKSEN* saaneen n. 1580 *Olmützin* jesuiittakollegiossa tehtäväkseen suomen kieliopin kirjoittamisen. Tiedossa ei ole, onko hän suorittanut saamansa tehtävän (ks. esim. *Mark*, mtss. 55—58). — Lyhyen kuvauksen suomen kielestä antaa *ANDREAS BUREUS* teoksessa *Orbis Arctoi Imprimisque Regni Sveciæ Nova & accurata Descriptio*, Wittenberg 1626 (suomen kieltä koskevan kohdan on *EEMIL SAARIMAA* julkaissut suomennettuna *Vir.* 1910 ss. 49—50), mutta sekään ei sisällä mitään tempusten käyttöä koskevaa.

ajassa (jotakin tapahtuu nyt, tavallisesti tahi aina)». Esimerkkinä »tavalisesta» tapahtuvasta tekemisestä on lause *Minä käyn usein kävelemässä*. Setäläkään ei erikseen mainitse ns. abstraktista eli sellaista tekemistä, jolla ei ole ajassa määrättyä kiinteätä asemaa.¹ Tässä kohden on MARTTI AIRILAN Suomenkielen lauseoppi (Porvoo 1926) täydellisempi. Siinä nimittäin sanotaan (§ 55): »Preesens ilmaisee usein tekemistä, joka ei kuulu määrättyyn aikaan. Esim. Kolmas kerta toden tekee.»

Setälä on tuonut suomen kielioppiin ns. dramaattisen² eli historiallisen preesensin. Sitä tarkoittaa hänen lauseoppinsa ensimmäisessä painoksessa oleva muistutus (§ 53 a Muist.): »Vilkkaassa kertomuksessa preesensia käytetään ilmoittamaan mennyttä aikaa; esim. *On ukko ja akka, he elävät yhdessä, niin käypi portimo heiltä eloksia syödessä.*»

Sen, että preesens voi ilmaista tulevaakin tekemistä, mainitsee jo Peträus (B2a): »Futurum non distingvitur à præsentii quoad terminationem.» Seuraavana vuonna hänen kielioppinsa jälkeen, 1650, ilmestyi MICHAEL WEXIONIUKSEN (aateloituna GYLDENSTOLPE) teos *Epitome descriptionis Sueciae, Gothiæ, Fenningiæ, et subjectarum provinciarum* (Aboæ 1650), joka sisältää mm. tietoja suomen kielestä. Wexionius sanoo Peträuksen tavoin, ettei futuuri päätteeltään eroa preesensistä, mutta lisää, että eteen kuitenkin liitetään partikkeli *tästedes* (I2b: Futur: à præsentii, quoad terminationem, apud fenn: non distingvitur; sed particula Tästades [!] saltem præfigitur). Tämän mukaisesti hänen taivutuskaavoissaankin on muiden tempusten rinnalla myös futuuri (I3a): *m. tästedes racastan* jne. Sanomattakin on selvää, ettei tällaisten ilmausten oikea paikka ole suomen muoto-opissa. Tekijällä ovat olleet mielessä latinan tempuskategoriat, ja hän on tahtonut osoittaa, mitä keinoja suomen kielessä on niiden ilmaisemiseksi. Toisen painetun suomen kieliopin³ (Hodegus Finnicus — — Eller Finsk Wägwijsare, Holmiæ 1689) tekijä MATTHIAS MARTINIUS sanoo niinkään, ettei futuuri päätteensä puolesta eroa preesensistä, mutta jatkaa (s. 40): »ratione vero significationis distingvitur ut: minä kirjoitan, iag skrifwer, scribo in Præsentii dicitur. minä kirjoitan, iag wil eller skall skrifwa, scribam, in Futuro.» Mielenkiintoista on todeta, että Martinius esittää ruotsin futuuristen liittomuotojen (iag wil eller skall skrifwa) vastineena ainoastaan preesensin

¹ Ks. OSMO IKOLA Tempusten ja modusten käyttö ensimmäisessä suomalaisessa raamatussa verrattuna vanhempaan ja nykyiseen kieleen I (Turun yliopiston julkaisuja, sarja B, osa XXXII), Turku 1949, ss. 54—57.

² Vrt. O. Ikola, mts. 80.

³ Suomen kieltä koskevaa Wexioniuksen kirjan osaa ei ole luettu varsinaisten kielioppien joukkoon.

eikä ollenkaan mainitse perifrastisia futuurin edustajia, jotka senaikaisessa kirjasuomessa kuitenkin olivat yleisiä. Myöhemmistä kieliopeista useimmat esittävät suomen preesensin myös futuurin edustajana.¹

Eri tempusten kulloisetkin nimet kuvastavat myös osaltaan käyttäjän käsitystä tempusten merkitystehtävistä, joten on paikallaan lyhyesti kosketella niitäkin. Nyt puheena olevan tempuksen latinankielisenä nimenä on jo Peträuksesta alkaen ollut *preesens* (*praesens*). Toisinaan sitä on sanottu *preesens-futuuriksi*, kun on haluttu saada näkyviin se, että samaa muotoa käytetään myös tulevan tekemisen ilmaisimena (esim. Mietintö kielio pillisten koulu-oppikirjojen yhtämukaisiksi järjestämisestä ynnä suomenkielisille kouluille aijottujen kielioppien luonnoksia, tehnyt sitä varten asetettu komitea, Helsinki 1888, ss. 9, 36). Eräissä kieliopeissa on latinalaisten rinnalla tai yksinomaisina käytetty muunkielisiä termejä. Niinpä Strahlmannin saksankielisessä oppisanastossa on preesensin nimenä *die gegenwärtige Zeit* (mt. § 76). Sitä vastaa tarkoin H. K. KORANTERIN laatiman, ensimmäisen varsinaisen suomenkielisen kieliopin (Suomalainen Kieli-Oppi, Kowlujen tarpeksi. Ensimmäinen Osa. Wiipuri 1845) *Nyky-nen Ajka* (taul. II). ELIAS LÖNNROT teki parikin ehdotusta tämän tempuksen suomalaisiksi nimeksi: *oleva* (Grammatikaliska termer på Finska, Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning v. 1847, s. 328) ja *lähiaika* (Suomalaisia kielenoppi-sanoja, Suomi 1857, s. 85)². Viimeksimainittu otettiin käytäntöön seuraavissa kieliopeissa (mm. J. LÄNKELÄ, Suomen kielen kielioppi, Hämeenlinna 1867, s. 32; J. WUORINEN, Lyhykäinen Suomen Kielioppi, Turku 1875, s. 9; H. RONKAINEN, Suomalaisen Kansakoulun kielioppi, Jyväskylä 1881, s. 14; K. RAITIO, Äidinkielen Alkeisoppi, 2. painos, Sortavala 1885, s. 16), kunnes mainittu komitea, jonka mietintö ilmestyi v. 1888, omaksui sanan *kestämä*, joka — kuten tunnettua — on nykyisissäkin koulukieliopieissamme preesensin suomalaisena vastineena. Moitteettomana preesensmuodon nimenä ei sitäkään voi pitää — ajateltakoonpa vain Setälän lauseopin preesensesimerkkiä *Huomenna saan työni valmiiksi* (Suomen kielen lauseoppi, 12. painos, Helsinki 1942, § 98, 1 b).

Tulevaa tekemistä ilmaisevista liittomuodoista eivät 1600-

¹ Tämän seikan jättävät kuitenkin mainitsematta mm. Strahlmann, JAAKKO JUTEINI (Försök till utredande af finska språkets grammatik, Wiborg 1818) ja Wikström.

² Kirjoituksessaan »Suomen Kielen Lausukoista» (§ 4, Mehiläinen, lokak. v. 1837) hän käyttää sanontoja *Menewä Aika* (T. [= Tempus] Präteriens i.e. Præsens et Futurum) ja *Mennytt Aika* (T. Präteritum), mutta niitä ei näytä tarkoitetun varsinaisiksi aikamuotojen nimiksi.

luvun kieliopit puhu mitään. Jo Peträuksen kieliopin syntaksi-osassa on kuitenkin partisiipin käyttöä valaisemassa lause: *coska hän on saapa raha, quando accepturus est pecuniam* (D 3 a). Tämä osoittaa, ettei nykyään liittopreesensiksi nimittämämme konstruktio ollut Peträuksellekaan tuntematon, vaikkei hän lukenut sitä tempusten joukkoon. Kolmas painettu suomen kielioppi, BARTHOLDUS VHAELIN *Grammatica Fennica*, joka ilmestyi v. 1733, esittää jo tämän liittomuodon nimenomaisesti futuurin edustajana (s. 69: *Futurum, bene exprimitur per Futurum Participii Activum: olen näkewä, visurus sum*), ja sen jälkeen se mainitaan kaikissa tärkeimmissä kieliopeissa.¹ K. HÄMÄLÄISEN muoto-opissa (*Suomenkielen muotooppi*, Helsinki 1883, § 106 Muist. 1) on lisäksi tämän konstruktion käytöstä se oikea tieto, että se varsinkin monikossa on harvinainen.

Toinen yleinen perifrastinen tulevan tekemisen ilmaisutapa on nyky-suomessa *tulla*-verbin preesensin ja pääverbin akt. III inf. illatiivin muodostama konstruktio (tyyppi *tulen tekemään*). Siitä eivät kuitenkaan — mikäli olen voinut havaita — kieliopintekijät puhu mitään, ennenkuin AXEL GABR. CORANDER lauseoppinsa 2. painoksessa (*Finsk satslära. Andra tillökta upplagan. Wiborg 1865. S. 11*) sanoo: »Vill man bestämdt uttrycka futurum, så begagnas dertill verbet *tulla* (komma) jemte Illat. Subst. III af hufvud verbet eller också verbet *olla* (vara) jemte Adjekt. I, t.ex. *minä tulen lausumaan siitä vielä* ell. *minä olen lausuwa sitä vielä* jag kommer att tala derom ännu.» Myöhempien kielioppien tekijöistä mainitsevat tämän muodostuksen mm. Länkelä (mts. 32), JÓZSEF BUDENZ (*Finn nyelvtan, 2. painos, Budapest 1880, § 63 a*), Airila (mt. § 59) ja LAURI KETTUNEN (*Suomen kielioppi oppikouluille ja seminaareille, Porvoo 1934, § 136*). Sen sijaan A. W. JAHNSSON lauseoppinsa 2. painoksessa (*Finska Språkets Satslära. Andra, omarbetade upplagan. Åbo 1886*) varoittaa kääntämästä ruotsin *kommer att*-futuuria puheena olevalla konstruktiolla [§ 7 II Anm. 1: *Det futurala begreppet uttryckes stundom genom omskrifning äfven med andra hjälperb. Sålunda heter: — — »Framför min hälsning, om du kommer att resa dit»: sano terveiseni, jos joudut (icke: tulet) sinne menemään*].

Kuinka on selitettävissä, etteivät kieliopintekijät ennen 1860-lukua ole pitäneet tämän futuurimuodostuksen esittämistä tarpeellisena? Vastaus näyttää olevan se, ettei sitä ole paljoa aikaisemmin käytetty varsinaisena tulevan tekemisen ilmaisimena. Ainakin Agricolan, Sorolaisen ja vuoden 1642 Raamatun sekä muiden samanaikaisten kirjoittajien kie-

¹ Juteini ei sitä tempuksista puhuessaan mainitse, mutta hänelläkin on partisiippien käytöstä esimerkit: *ei hän ole tekewä, ei he ole tekewät* (s. 113).

lestä se puuttuu kokonaan, ja vielä esim. Aleksis Kivi tuntuu käyttävän sitä vain 'tekemään joutumisen' merkityksessä, joka tällä konstruktiolla kansanmurteissakin tavallisesti on.¹

Liittopreesens ja tyyppi *tulen tekemään* eivät ole ainoat liittomuodot, jotka kieliopeissa on esitetty futuuriin edustajina. Niinpä Vhael sanoo, että futuuri toisinaan ilmaistaan *pitää* -verbillä ja »verbaalinominin genetiivillä» (ss. 68—69): »Futurum [exprimitur] per Praesens, & interdum per verbum *pitä*, & Genitivum Nominis verbalis: e.g. *sinun pitä elämän, vives, tu skalt lefwa.*» Huomattakoon, että hän kääntää tämän ilmauksen latinaksi yksinkertaisella futuurilla (*vives*). Puhtaana futuurina näyttää tätä suomen konstruktiota pitävän myös A. J. SJÖGREN, joka eräässä kirjoituksessaan v. 1822 (Rechtfertigung gegen Johann Strahlmann, Gesammelte Schriften I s. 46) käyttää sanontaa: »Die gewöhnliche Form des Futuri: *minun pitää tekemän* (ich werde thun)». Vanhassa kirjasuomessa, Agricolasta alkaen, tämä muodostus onkin verraten yleinen futuurin edustaja, onpa esim. Raamatussa siitä muutamia esimerkkejä vielä nykyäänkin (mm. Luuk. 1: 33, 23: 43, Ilm. 1: 1). Sen futuurinen käyttö perustuu kaikesta päättäen ensi sijassa ruotsin *skall göra* -tyyppisen ilmauksen analogiaan.² Wikström sanookin siitä kielioipissaan (s. 31): »Futur med *pitää* skall, är en mycket brukad svecism.»

Muutamat kielioipit ovat lukeneet tulevan tekemisen ilmaisutapojen joukkoon seuraavanlaisetkin sanonnat: »Minun pitää tekemän, ich soll thun. Sinun tule tehdä, dir obliegt zu thun. Hänen täyty tehdä, er musz thun» (Strahlmann, mt. § 76 Anm. 2; samoin mm. Juteini, mts. 37; REINHOLD VON BECKER, Finsk grammatik, Åbo 1824, § 74 Anm.; G. OKULOV, Grammatika finskago jazyka, S. Peterburg 1836, ss. 62, 69; H. K. Koranteri, mtss. XVIII—XIX; S. Roos, Johdatus Sanain oikeaan kirjoittamiseen, Turku 1851, s. 25), »Minä rupeen Sanomaan» (Okulov, mtss. 62, 70), »aigon, mielin, haluan, huolin tehdä, toimittaa, olla & c. — — minun — — on tekeminen» (Roos, mts. 26), »saattehan nähdä» (Budenz, mt. § 63 a), »Minä tahdon olla mies» (Setälä, mt., 1. p., § 53, 3 Muist.), »jos joudut (— —) sinne menemään» (Jahnsson, mt. § 7 II Anm. 1). Tällaiset ilmaukset eivät ole temporaalisia liittomuotoja, vaan niiden tulevaisuuteen viittaava merkitys on vain seuraus verbien varsinaisen materiaalisen merkityksen luonteesta.

Tulevan tekemisen ilmaisinten nimenä on, milloin tarkoittaen vain perifrastisia ilmaisutapoja, milloin myös tulevaa tekemistä ilmaisevaa

¹ Lähemmin ks. O. Ikola, mtss. 231—241.

² *Pitää* -futuuriin historiasta lähemmin ks. O. Ikola, mtss. 163—205.

preesensia, jo Peträuksesta alkaen ollut *futuuri*. Strahlmannin saksalainen termi on *die zukünftige Zeit* (mt. § 76), ja H. K. Koranterilla on sitä vastaava *Tulewa Ajka* (mt. taul. II). Lönnrot käyttää v. 1847 (Litteraturblad s. 328) sanaa *tuleva* ja v. 1857 (Suomi 1857 s. 85) *tuloaika*, jonka seuraavat kieliopit omaksuivat (mm. Länkelä, mts. 32; Wuorinen, mts. 9; Ronkainen, mts. 14; Raitio, mts. 17). V. 1888 ilmestyneessä kielioppikomitean mietinnössä on *olen tekevä*-tyypin nimenä *yhdistetty preesensi-futuuri* l. *aikoma* (s. 36). Setälän Suomen kieliopissa on 8. painoksesta (Helsinki 1918) alkaen tämän konstruktion nimenä *liittosyntyyinen preesens* (§ 146) ja lauseopissa alkaen 9. painoksesta (Helsinki 1919) *liittopreesens* (§ 99 Muist. 1).

Ns. liittoimperfektistä ja sen rinnakkaiskonstruktioista eivät kieliopit puhu mitään ennen H. K. Koranteria, joka esittää »Kerronta-tavan tulevana aikana» muodostuksen *minun piti suoman* jne. (mt. taul. II). Samaa konstruktiota en ole havainnut mainittavan missään uudemmassa oppikirjassa, mutta sen sijaan v. 1847 ilmestyneessä FAB. COLLANIN kieliopissa (Finsk språklära, Helsingfors 1847, § 82, 6) on »*Futurum II:um* (l. *Praeteriti*) för förestående handling i förfluten tid; t.ex. *olin sanova* j. var i beråd att l. ämnade säga». GUSTAF ERIK EURÉN (Finsk språklära, Åbo 1849, § 171 c 3) esittää saman muodostuksen nimellä *preteritum perifrastikum*. Lönnrot antoi vastaavalle tempukselle suomalaisen nimen *entinen tuloaika* (Suomi 1857 s. 85). Setälän lauseopin ensimmäisessä painoksessa on tämän suomen konstruktion nimenä *menneen ajan futuuri* l. *perifrastinen imperfekti* (§ 53 f), v. 1888 ilmestyneessä kielioppikomitean mietinnössä *yhdistetty imperfekti* l. *entis-aikoma* (s. 36), Setälän Suomen kieliopissa 8. painoksesta alkaen *liittosyntyyinen imperfekti* ja lauseopissa 9. painoksesta alkaen *liittoimperfekti*.

Ensimmäisen suomen kieliopin tekijän Eskil Peträuksen tempusoppi rakentuu latinan kieliopin pohjalle. Hän esittää *praeteritum perfectum*-nimisen tempuksen (*Opetin, docui* jne.), mutta selittää sitten, ettei *imperfectum* eroa siitä; sanotaan nimittäin: *Cosca minä racastin, dum amavi vel dum amabam* (B1b—2a). Siinä Peträus kyllä on oikeassa, että suomen preteriti eli imperfekti on latinaksi käännettävä milloin imperfektillä, milloin perfektillä. Mutta sen sijaan ei latinan perfektin vastineeksi suomessa aina kelpaa imperfekti, kuten Peträus näyttää ajattelevan, vaan tämä latinan tempus on monessa tapauksessa suomennettava perfektillä. Tästä erehdyksestä on ollut seurauksena myös, että muodot *olen opettanut, lukenut, kirjoittanut* on jouduttu latinaksi kääntämään pluskvamperfekteillä *docueram, legeram, scripseram* ja tämä suomen tempus on nimeksenkin saanut *praeteritum plusquamperfectum* (B1b). Passiivin taivutus-

kaavoissa sen tilalla kuitenkin on: *Minä olin racastettu, amatus eram vel fueram* jne. (B4a). Vastaavaa aktiivista muotoa ei missään mainita.

Wexionius ja Martinius seuraavat tässä kohden Peträusta, mutta Vhael sitä vastoin kulkee omia teitään. Nykyistä imperfektiämme vastaa hänen esityksessään *præteritum primum* (säästän, maxoin, luulin jne.), perfektiämme *præteritum secundum* (olen säästännyt jne.) sekä pluskvamperfektiämme *præteritum plusquamperfectum* (olin säästännyt jne.) (ss. 68, 81). Mutta niiden lisäksi Vhael mainitsee vielä *præteritum imperfectum* -nimisen tempuksen (s. 68). Minkälaista tempusta tällä tarkoitetaan, sitä ei missään suoranaisesti selitetä. Sanotaan vain lyhyesti (s. 68): »Præteritum Imperfectum Indicativi, partim exprimitur per Præsens, partim per Præteritum.» Indikiatiivin taivutuskaavoissakaan ei ole tämännimistä tempusta, mutta »subjunktiivissa» on sen kohdalla nykyistä konditionaalina preesensia vastaava muoto (*säästäisin* jne., ss. 82, 85–86). Näyttää siltä, ettei kysymyksessä olekaan tekemisen aika-astetta ilmaiseva varsinainen tempus, vaan että Vhael mystillisellä »præteritum imperfectumilla» tarkoittaa ehkä heprean imperfektin — vanhoissa heprean kieliopissa tätä tempusta sanotaan futuuriksi — kaltaista »tempusta», joka ei ollenkaan ilmoita, tapahtuuko tekeminen nyky-, menneessä vai tulevassa ajassa, vaan ainoastaan osoittaa sen päättymättömäksi, kehityksenalaiseksi. Heprean ja kreikan kielten harrastuksen ansioksi on luettava, ettei Vhael ole edeltäjiensä tavoin valanut teostaan latinan kieliopin kaavoihin, mutta toiselta puolen tämä harrastus näyttää vuorostaan saaneen hänet ottamaan kielioppiinsa sellaisen »tempuksen», jota vastaavaa muotokategoriaa suomessa ei ole.

Vhaelin seuraajan Johann Strahlmannin kieliopissa ovat neljä päätempusta ja niiden latinalaiset nimet jo samat kuin nykyäänkin. Kysymyksenalaista kuitenkin on, voidaanko sitä pitää yksinomaan edistysaskeleena, sillä nämä nimet, ainakaan *imperfekti*, eivät tyydyttävästi vastaa tarkoittamiensa suomen muotojen merkitystehtäviä.¹ Latinalaisten lisäksi Strahlmannilla on saksankieliset nimet ja niiden mukaiset lyhyet tempusten funktioiden määritelmät (§ 76), joista meitä tässä yhteydessä kiinnostavat seuraavat: »[Die] Unlängst vergangene [Zeit], (Imperfectum) [zeigt an], was kürzlich geschehen ist, ——. Völligvergangene, (Perfectum), was völlig geschehen ist, ——. Längstvergangene, (Plusquam-

¹ *Imperfekti*-nimen sopimattomuudesta huomauttaa jo mm. H. K. Koranteri kielioppiinsa esipuheessa (s. XVII: Olämpligheten af den ifrån Latinska Grammatiken hemtade benämningen Imperfectum är så i ögonen fallande för den, som erinrar sig, det Finskan, likasom Ryskan, icke har mer än ett præteritum tempus, — så att derom knapt behöfde sägas ett ord ——).

perfectum), was vor längst geschehen ist, — —.» Näitä määritelmiä sen paremmin kuin nimiäkään ei voi pitää oikeaan osuvina. Eihän esim. imperfektin ja pluskvamperfektin käyttö ollenkaan ole riippuvainen siitä, kuinka pitkä aika tekemisestä jo on kulunut. Myöskään perfektin funktion määritelmään eivät sovi kaikki tämän tempuksen käyttötavat (esim. *Olen sairastanut jo kaksi viikkoa*).

Paljon oikeammin määrittelee näiden tempusten funktiot Wikström v. 1832. Imperfekti ilmaisee hänen mukaansa »det förr närvarande», perfekti »det nu redan fullbordade» ja pluskvamperfekti »det då redan fullbordade» (mtss. 17—18). Imperfektin ja perfektin merkitystehtävien eron nämä lyhyet määritelmät ilmaisevat sattuvammin kuin monet myöhemmätkään kieliopit.

Strahlmann pitää sekä imperfektiä ja pluskvamperfektiä että myös perfektiä menneen ajan tempuksina (§ 76: Die Zeit beziehen sich auf das Gegenwärtige, Vergangene und Zukünftige. Die gegenwärtige und zukünftige Zeit hat nur eine, die vergangene aber drei Zeitbestimmungen), samoin von Becker (mt. § 40, 4, s. 87). Se ei sinänsä ole mikään virhe¹, mutta on kuitenkin pidettävä edistysaskeleena Collanin esitystä, jonka mukaan perfekti on nykyajan tempus. Hän nim. myös selittää täsmällisesti, mitä hän tarkoittaa »nykyajan» ja mitä »menneen ajan tempuksella», ja esittää suomen tempukset ensi kerran yhtenäisenä perusteltuna järjestelmänä (mt. § 82, Anm. 2): »Genom åtskiljande af den tid (— —), hvori den handlande personen försättes, har — — språket för Mod. *Indikativus* tvenne hufvudklasser af Tempora, en för oförflyuten tid: Praesens, Perfectum, Fut. I., och en för den förflyutna: Imperf., Plusquamperf. och Fut. II., hvilka Tempora åter, hvar i sin klass, utsäga huruvida sjelfva handlingen (— —), på den tid hvarom fråga är, tänkes fortvara, hafva försiggått eller förestå.» Collanin esitys on tässä suhteessa oikeampi ja selvempi kuin hänen useimpien seuraajiensa. Hänen perfektin merkitystehtävistä antamaansa määritelmään (»fulländad handling i oförflyuten tid», § 82, 3) sopii jo myöskin tämän tempuksen käyttö futurum exactumina. Nimenomaisesti mainitsee tämän funktion Eurén kaksi vuotta myöhemmin (§ 171 b: för den fulländade handlingen 1) *perfectum*, som tillika är 2) *futurum exaktum*, betecknande den fulländade handlingen både i den närvarande och den tillkommande tiden). Budenz kiinnittää huomiota siihen, että imperfekti suomessa voi ilmaista sekä jatkuvaa mennyttä (varsinaista »imperfektiä») että tapahtunutta, historiallista mennyttä tekemistä [mt. § 63 a: Az. ind. praeteritum

¹ Ks. O. Ikola, mtss. 47—48.

— egyszersmind történeti múlt (aoristus) és folyamatos múlt (imperfectum) értékével használtatik].

Budenz esittää myös sen havainnon, että preteritiä käytetään preesensin asemestakin oratio obliquassa, jos pääverbikin on preteritimuotoinen (mt. § 63 a: Megjegyzendő, hogy a praeteritum használtatik praesens helyett is, oratio obliqua-ban, ha a fő-ige is praeteritumbeli: *Vanha herra sanoi . . . everstin saattavan tehdä mitä hän tahtoi, olihan hänellä valtaa siihen* — —). Saman tiedon on Setälä ottanut lauseoppinsa 2. painokseen (Helsinki 1884), jossa se esitetään seuraavassa muodossa (§ 87): »Ainoastaan se muutos tavallisesti tapahtuu, kun hallitseva verbi on menneessä ajassa, että oratio directan nykyajan temporit muuttuvat vastaaviksi menneen ajan temporeiksi: preesens imperfektiksi (*ei* perifr. imperfektiksi), perfektiksi pluskvamperfektiksi, ja perifrastinen preesens perifrastiseksi imperfektiksi; esim. *Vanha herra sanoi, että eversti saattoi tehdä, mitä tahtoi, olihan hänellä valta siihen* — —». Kolmannesta painoksesta (Helsinki 1891) alkaen Setälä on jättänyt 'tavallisesti'-sanana pois (§ 100). Näin ohje on saanut kategorisen säännön muodon, jollaisena se aivan epäilemättä on liian yksipuolinen. Jokseenkin yhtä tavallista kuin tämän säännön mukainen tempusten käyttö on se, että oratio directan tempukset oratio obliquaan siirryttäessä jäävät muuttumatta.¹ Ei ole syytä pitää virheellisenä esim. seuraavaa Sillanpään virkettä: »tuli monesti mieleen, ettei hänellä ole sen parempaa kotia kuin Toivola» (Hurskas kurjuus, 3. painos, s. 105). Setälän sääntö vaatisi sanomaan: — — ettei hänellä ollut — —. KETTUSEN ja VAULAN kieliopissa (Suomen kielioppi sekä tyyli- ja runo-opin alkeet. Kolmas painos. Porvoo 1943. § 255 Harj. 1) sama sääntö esitetään lievemässä ja oikeammassa muodossa: »— — on usein pakko — — käyttää menneen ajan tempuksia — —». Setälän lauseopin kolmannen ja uudempien painosten esimerkki (§ 100: Puhuja sanoi että Luonnotar ei valinnut lemmikkejensä säätyyn katsoen, vaan oli monesti pistänyt aatelikirjansa, oikean jalouden lahjakirjan, senkin lapsen kapaloihin, joka makaili ensi uniansa matalassa mökissä karstaisen kurkihirren alla. Tämän aateliston etevin tunnusmerkki oli rakkaus) pitää AARNI PENTTILÄ (Referaatista I. selosteesta, Vir. 1948 ss. 60—61) suorastaan virheellisenä.

Perfektin ja pluskvamperfektin käytöstä Setälän lauseoppi lisäksi mainitsee, että nämä tempukset voivat kertomuksessa yksinäänkin osoittaa asian muilta kuulluksi, esim. *Juopunut oli lyönyt oven kiinni ja pitänyt*

¹ Vrt. O. Ikola, mts. 63.

hirveätä melua (= sanottiin, kuului lyöneen — pitäneen) (esim. 12. p. § 100).¹

Lönnrot jakoi v. 1837 (Mehiläinen, lokak., mp. § 5) nykyisen indikaatiivimme kahteen modukseen. *Indikatiivista* l. *lausuntatavasta* hän erottaa nykyisen imperfektin ja pluskvamperfektin *kerrontatavaksi* (*modus historicus*). Jälkimmäisestä hän käyttää toisaalla termejä *revocativus* (Bidrag till Finska Språkets Grammatik, Suomi 1841, Femte Häftet s. 40) ja *relativus* (Litteraturblad 1847 s. 268). Hänen jakoaan seuraavat H. K. Koranteri (mtss. XVII—XIX ja taul. II) ja Eurén suomenkielisessä kieliopissaan (Suomalainen Kielioppi Suomalaisille, Turku 1852, § 63). Tällainen jako ei ole omiaan selventämään käsitteitä, sillä näiden kahden »moduksen» välinen ero on sentään ensi sijassa temporaalinen.

Imperfektin, perfektin ja pluskvamperfektin suomenkieliset nimet ovat läpikäyneet useampia muodonmuutoksia. Lönnrot antoi v. 1847 (Litteraturblad s. 328) niille nimet *ennen-oleva* (= imperfekti), *ollut* (= perfekti) ja *ennen-ollut* (= pluskvamperfekti). Roos (mts. 25) käytti nimiä *puolimennyt aika* (impf.), *täysi-mennyt aika* (pf.) ja *ylitäysinen aika* (plpf.), joilla tuskin on ollut merkitystä muuta kuin kuriositeetteina. Eurén on hiukan muuttanut Lönnrotin termejä (Suomalainen Kielioppi § 85): *ennenmenevä* (impf.), *mennyt* (pf.) ja *ennenmennyt* (plpf.). V. 1857 Lönnrot teki uudet ehdotukset (Suomi 1857 s. 85): *entinen lähiaika* (impf.), *ohiaika* (pf.) ja *entinen ohiaika* (plpf.), jotka pääsivät seuraavissa kieliopissa käytäntöön (mm. Länkelä, mtss. 32—33; Wuorinen, mts. 9; Ronkainen, mts. 14; Raitio mtss. 16—17). Mainitussa v. 1888 ilmestyneessä komiteanmietinnössä on näiden tempusten niminä *entis-kestämä* (impf.), *päättymä* (pf.) ja *entis-päättymä* (plpf.), joista kaksi viimeksi mainittua ovat vieläkin käytännössä. Imperfektin suomalaisena nimenä sen sijaan on nykyään *kertoma*, joka esiintyy jo ainakin v. 1900 Setälän Äidinkielen oppikirjassa (Toinen osa, Helsinki 1900, § 112) ja Suomen kielen oppikirjassa (Helsinki 1900, § 143).

Kaikkein uusimpienkaan kielioppiemme esitys tempusten käytöstä ei ole täydellinen. Niinpä — mainitakseni vain yhden esimerkin — niissä ei puhuta mitään sellaisesta perfektin käytöstä, joka esiintyy seuraavassa Kiven virkkeessä: »Niin tukala on pääseminen pahan nimen liasta, koska se kerran on tarttunut mieheen» (Kootut teokset I s. 54). Muissakin kohdin on tempusten käytön samoin kuin muidenkin syntaksin alaan kuuluvien seikkojen käsittelyssä puutteita ja virheitä, jotka ovat seurauksia tämän alan tieteellisen harrastuksen vähäisyydestä. Ei ole

¹ Vrt. O. Ikola, mts. 66.

oikeutta vaatiakaan ensi sijassa normatiiviseksi tarkoitettulta kieliopilta virheetöntä ja täydellistä esitystä suomen lauseopista, niin kauan kuin monet sen keskeisistä problemeista vielä odottavat perusteellista selvitystä kielitieteen taholta. Käytännöllisen kielenviljelynkin kannalta olisi näin ollen erittäin tärkeitä, että äidinkielemme tutkimus, joka tähän asti on askarrellut liian yksipuolisesti äännehistoriallisten kysymysten parissa, suuntaisi mielenkiintonsa entistä tasapuolisemmin myös syntaksin alalle. Selvää on, että tällainen tutkimusohjelman määrätietoinen laajentaminen samalla avaisi tieteelliselle kielentutkimukselle itselleen uusia hedelmällisiä näköaloja.

OSMO IKOLA